

Eltűnt balladák nyomában

/A Fodor Katalin-Rákóci kis úrfi ballada vázlatos elemzése/

Somogyot több szempontból mindig jó hagyományörző megyének tartották mind a zenei, mind tánc szakembereink, ahol a folklór anyag sokáig élt és bizonyos területeken máig is él.

Örvendetes, hogy éppen a klasszikus népköltészeti formák közül "A halálra ítélt huga", "A megcsott leány", "Három árva", "A megátkozott menyasszony" típusokat sokkal nagyobb mennyiségben találunk meg, mint azt akár Vikár Béla, Gönczi Ferenc, vagy a későbbi kutatók vélték. /Nem is szólva a betyárballadákról, balladás dalokról és egyéb epikumokról stb., amelyekből több kötetre való anyag vár rendezésre/.

Ezt a rövid balladaismertetést mégis azért adjuk közre, mert a gyűjtés-kutatás során érdekes jelenséget tapasztaltunk. Amíg az említett típusok feltűnően nagy száma a somogyi és környékbéli emberek hagyományörző erejét, formáló-csiszoló képességét dicséri, olyan mértékben tűntek ~~X~~ a népi emlékezésből azok a balladák, amelyek egykor minden kétséget kizárva általánosak lehettek tájunkon; ilyenek pl. "A gunaras lány", "A megcsalt férj" és még néhány vig ballada, románc, valamint a kényszerházasság gondolata köré csoportosítható balladáink néhány típusa, amelyekről azt véltük, hogy végleg eltűntek az őreg ajkáról: "A halálra hurcolt lány" törökkopányi változata¹ - e típus legszebb példánya - szinte teljesen eltűnt a 30-as évek óta.

KAPOSVÁRI MŰZEUM
KA-1811/85
Könyvtári adomány

Legtöbb hasonlatot mutat a mi változatunk a Vikár-gyűjtötte Őrségi változattal /Etnológiai Adattár - 2999.82-24./ csak az alapeszme tekintetében van rokon kapcsolata az erdélyi változatokkal⁴, tartalmi szempontból különbözik azoktól, valamint Pap Gyula és Kálmány gyűjtéseitől⁵. A mellékelt szövegből sokminden kitűnik. A két héten belüli kétszeri felvétel anyagában némi eltérés mutatkozik; az első alkalommal nem jutott az adatközlő eszébe a ballada eleje, míg a második alkalomkor nagy nehezen rájött az első három strófájára is, amit "rákérdzésemre" utólag mondott el. Az első versszakon érződik is kérdezgetésem nyoma, s feltehető, hogy kérdéseim nyomán kénytelen volt kimbe szedni halvány emlékezetének ismereteit. Ugyancsak faggattam az "Isten elveszeszti Evvitéz fejedet" kifejezés után, de erről egyelőre bővebbet mondani, pedig ez a sor többféle asszociációt is felvet, amely a leány és a fiú viszonylatában különleges értelmezést kap. A tartalom ebben a balladában igen logikusan fejeződik ki az egyes rész kapcsolatok szerint. A hasonló legtöbb változatban nem szerepel a lány utolsó kívánságainak ilyen értelmű teljesítése és a férfi megbánása, valamint tragédiája /ti. hogy a férfi azonnal fut az erdőbe madarat löni, majá végre magát is agyonlövi/.

A ballada utolsó strófáját mintha "A megátkozott lány" tipustól kölcsönözte volna, ami Somogyban szinte kizárólag ennek a típusnak a záró strófájaként fordul elő. Az utolsó versszakokban kifejeződő férfi halál már előbb felgejlik a ballada szövegében, amikor az "Ugy harangozatok, Hogy kettőnknek léssen" mondatok elhangzanak. A mi változatunk látszatra nem tükrözi élesen a társadalmi konfliktuson alapuló helyzetet, azonban a leány tragédiáját kiváltó ok - az utólag elmondott első három strófában - lényegében abban fejeződik ki, hogy az anya tiltása okozza a leány végzetét. Az anya nem adja el a lányát egy-két icce bor árán, mint pl. a törökkopányi változatban, legalább is eleinte nem enged a csábításnak, azonban sem törökről sem másról nem esik szó ebben a változatban; mégis érezzük az egész balladán erre a típusra jellemző határozot vonásokat, hatásokat. A drámai fejlődés fokozását biztosító cselekmény-sodrásban megnyilvánuló dialógusok a klaszikus változatokra jellemző szépséggel domborodnak ki ebben a variánsban. A párbeszéd először az anya és kocsmáros, majd a lány és fiú között történik, végül a fiúnak a harangozás és kopersó-csinálás felőli szinte kétségbeeső érdeklődése és a rájuk kapott felelet előzi meg az ő tragédiáját. A leány tragédiája a legkegyetlenebb középkori büntetés szerint következik be, amelyben a társadalom feszültségében élő embert /közösség/ ítélete fejeződik ki.

Ez a motívum, valamint a már említett balladai vonások azt igazolják, hogy egyik legrégebb ballada változatról van szó, amelynek eredete - Vargyas Lajos szerint - a középkor francia-magyar kapcsolataira vezethető vissza⁶. Számunkra különösen érdekes ezeknek a kapcsolatoknak történelmi tényei, ugyanis a közeli somogyvári Kupavár László király által alapított Szent Egyed bazilikát francia szerzetesekkel telepítette be László, s a velük hozzászerezült szolga népek hozhatták magukkal ezt a balladát, vagy ennek alapkonceptiójául szolgáló motívumot. Somogyvár hatalmas királyi és egyházi centrum volt, amelynek szellemi kisugárzó ereje nemcsak Somogyra terjedt ki, de az egész Dánántúlra és bizonyos tekintetben az egész országra is. /Kupavár teljes feltárára és az alatta elterülő feltételezett francia-vallon falvak feltárása jelenleg folyik/. Ugy vélem, hogy feltevéssem nem zár ki történelmi tényeken alapuló lehetőségeket, de a teljes bizonyításhoz több régészeti-történelmi, irodalom-történeti, folklórisztikai kutatásra van szükség.

Ebben a cikkben nem kívánok foglalkozni bővebben balladánknak sem az őrségi sem más területtel való szorosabb kapcsolataival. Ugyancsak mellőztük annak tárgyalását, hogy ez a tömören fogalmazó szöveg milyen kapcsolatokat, hatásokat tesz még lehetővé, s melyek azok a szálak, amelyek esetleg más típusú balladák irányába mutatnak.

Közreadásunk fő célja, hogy vázlatos elemzés útján bemutatassuk ezt az elveszettnek hitt változatot a török-kopányi töredékekkel együtt, valamint néhány más ritka töredékre felhívjuk a kutatók figyelmét. A szenyéri két alkalommal felvett változatokat a magnófelvétel szerint pontosan közöljük.

---

1. felvétel:

Fodor Katalina
/Rákóci kis úrfi/

Kapi Katalinát,
Küti lófarkához,
Kapi Katalinát,
Küti lófarkához.

Lassugjál, lassugjál
Rákóci kis úrfi,
Vérbe úszik immár
A selem cipőm is.

Lassugjál, lassugjál
Rákóci kis úrfi,
Vérbe úszik immár
Az övög-gyöngyöm is.

Kapi Katalinát,
Viszi nyoszolába,
Kapi Katalinát,
Viszi nyoszolába.

Monygya neki, mongya,
Mit ennél galambom?
Nem ennék egyebet,
Csácsogó madárnak
Lebegtő két szárnyát,
Tötött galamb combját.

Kapi a puskáját,
Futi a zerdőbe,
Kapja a puskáját,
Futott a zerdőbe.

Durranyik a puska,
Szólnak a harangok,
Durranyik a puska,
Szólnak a harangok.

Elmén oda, elmén,
Ahol harangoznak,
Kérdi tőle, kérdi,
Kire harangoznak?

Ur feleségére,
Fodor Katalinra,
Ur feleségére,
Fodor Katalinra.

Ugy harangozzatok,
Hogy kettőnkre léssen,
Ugy harangozzatok,
Hogy kettőnkre léssen.

Elmén oda, elmén,
Hun koporsót csinyának,
Kérdi tőle, kérdi,
Kinek a koporsó?

Ur feleségének,
Fodor Katalinnak,
Ur feleségének,
Fodor Katalinnak.

Elmén haza, elmén,
Bemegy a szobába,
Kapi a puskáját,
Kapi a puskáját.

Ugy csináljátok meg,
Hogy kettőnknek léssen,
Ugy csináljátok meg,
Hogy kettőnknek léssen.

Lelkem a lelkeddel
Egy urat szolgáljon,
Vérem a véreddel
Ety patakba fojjon,
Testem a testeddel
Ety sírba nyugodjon.

" Eszt meg a zén Üreganyámtu tanultam".

-Mindig így egybe mondta a nagymama?-

" Egybe monta. Ugye mikor a feleségét mekszakasztotta a lóval, a lófarkához kötötte, akkor esztán, hogy haza vitte és letette a zágyba, a zágyba, ottan már megbánta, hogy kicsinyát vele. Akkor odament hozzá. Dédelgette, hogy mit ennél, mit innál Fodor Katalina? Akkor esztán monta, hogy csásogó madárnak libegő két szárnyát, tőtött galamb combját... Eszt émenet a zerűbe, hogy majd ő hát fog az illen madarakat de mire már durrant a puska űra szóltak a harangok, akkor ott hatte. Elment oda mekkérdezni, mert gondota, hogy biztos mekhāt, akkor esztán ottan parancsota meg, hogy uty harangozzanak, hogy kettőnkre szőjjon. Meg a koporsóná is, hogy olyant csinállanak esd hát, hogy ketten legyenek benne. Eszt akkor hazement és saját magát is egyonlőtte. Akkor monta, hogy lelkem a lelkeddel stb. "

- A nagymama honnan származott?-

" Ő is szenyéri vót".

- A nagymama korában tudhatták ezt tőbben?-

" Nem hiszem, mer mikor mi kislányuk voltunk -ekkora kislányok- szoktunk télen fosztogatnyi"

- A 90c-as évek elején lehetett?-

Hát bizony már igen régen vót, mert én már 75 éves vagyok; hát abba a tájba, esztán szokott így fosztogatnyi velünk, esztán akkor szokta eszt nekünk énekügetnyi".

2.felvétel: / A 15 strófát lényegileg azonosan mondot-
ta el az előzővel, majd hosszú beszélgetésünk sorát az
alábbiak szerint folytatom/

- Hogy is volt ennek az eleje?-

" Hát ojan formán volt, hogy megyen az uccán....

Megyén, megy az uccán

Szegény özvegyasszony.

Kiszól a kocsmáros,

Hova te öreg asszony?

Gyere be, gyere be,

Igyál egy icce bort.

Ha nem egyet iszó,

Még hármat is ihacc.

Lányomat nem adnám

Rákóci kis úrnak,

Lányomat nem adnám

Rákóci kis úrnak.

Itt osztán nem tudom ám má".

- Nem adja el a lányt?-

" Nem aggyá jel"

- Nem akart hozzámenni Rákóci kis úrfihoz?-

" Azér kötötte a lófarkához ..... Isten elveszeszti
Evvitéz fejedet .... ez is ben vód, csak eszt elfelej-
tettem mondanyi, ... Kapi Katalinát, Köti lófarkához,
Isten elveszeszti Evvitéz fejedet, az asszonnak, hogy
hát tovább nem él. Valahogy illenformán vót"

- Nem ismer ebből többet, hogy ""Isten elveszeszti?"

" Csak ennyit tudok, ""Isten elveszeszti Evvitéz fejedet"

Akkor osztán megyen tovább".

- Ez ebben volt, hogy ""Isten elveszeszti"", nem ebben volt?-

" Én úgy tudom, hogy ebbe volt benne".

Szenyér

Tislér Antalné, Simon Teréz, 1897.

Bodor Katalina
/Rákóci kis urfi/

Gyere be,gyere be
Szegény özvegyasszony,
Igyál egy ice bort,
Vagy ha kettőt iszó.

Nem a te érdemedér,
Nem is a fíjedér,
Hanem a lányodér,
Bodor Katalinért.

Hogyha te eszt mondod,
Biztos,hogy elmegyek.
Bodor Katalina
Az enyém leszs,ugy hiszem.

Lányom,édes lányom,
Bodor Katalina,
Elattalak téged
Rákóci kocsmábo.

Elattalak téged
Rákóci kis urnak.

.....
.....

A Rákóci kis urfi
Elment öhozzájek,
Bodor Katalina
Szóba ge állit véle.

De Rákóci kis urfi
Ötet arra kérte,

.....
.....

Hiszta-vonta
Erdőn-mezőn,
Bokron mindenén át.
Lófarkához kötö,
Vitte szegén kislánt.

"Az a mama,aki szinte esztet elmonta,az is mekhätt. Együtt szektuk mindeszt dalolni ezzel a második szomszédai,az is mekhätt.Szomorú néni.Tuttuk má mi régen;a nagypapa ezeket mind tutta a világon...Nagypapa Varga László volt".

- Mi volt a további története a balladának?-

"Hát,hogy huszta-vonta szegén kislánt mindenén átul,mer nem hajút a szóra.Akkor esztán,mikor ammár a ruhája tele volt vérré,a cipője,akkor haza vitte és mekhätt.

Törökkoppány

Buzsáki Istvánné,Varga Rozália,1900.

J E G Y Z E T

1. Ortutay Gy.-Kriza I., Magyar Népballadák. Budapest 1968, 229.
2. Magyar Népköltészet II. Budapest 1955, 71./Ortutay szerk./
3. Günczi F., Gücsej népköltészet. Zalaegerszeg 1948, 163.
4. Kallós Z., Balladák könyve. Bukarest 1971, 291-305.
5. Ortutay Gy.-Kriza I., Magyar Népballadák. Budapest 1968 234-239.
6. Vargyas L., Etn 71/1960 és Etn 73/1962 2sz 216./31a/

